

Stane Okoliš

Iz zgodovine Nadliška na Notranjskem

Starejša zgodovina slovenskih krajev je tesno povezana z nastankom najstarejših gradov in utrd. Ta znamenja narodove preteklosti kažejo v današnjem času zelo različne podobe. Poleg skrbno obnovljenih reprezentančnih objektov, ki jih je v zakup vzela še vsakotera oblast, ki se je pojavila na slovenskih tleh, nacionalno preteklost razkrivajo tudi izginuli in porušeni gradovi. Dih preteklosti veje tudi iz njih; čeprav samo še kamenje in pusti zidovi kljubujejo minevanju časa in menjavanju številnih rodov.

Starodavni grad Nadlišek na Notranjskem je stal na mestu, kjer je danes cerkev sv. Urha. Skozi preteklost je krajem trojiške in vidovske planote, t.j. Krpanove dežele,¹ vtisnil neizbrisne sledove. Že poselitev številnih zaselkov in vasi, ki so bile gospodarsko in politično podrejene tej graščini, je tesno povezana z zasnovno gosposkiškega urada. Grad ni veljal le za utrdbo ali za središče zemljiške posesti s pripadajočimi pristojnostmi, temveč tudi za središče verskega življenja. Cerkev sv. Urha, edino preostalo vidno znamenje nekdanjega gradu, je nastala znotraj grajskih zidov in je kot grajska cerkev najstarejša na vsem območju tako trojiške kot vidovske planote.

Izvor grajskega imena Nadlišek ni poznan. Med turškimi vpadi je dobil še druga imena. Ta so spominjala tako na njegovo podobo kot tudi na njegovo funkcijo.² Izstopajoča cerkev in trdno obzidje, povezano s petimi stolpi, ter obrambni jarek, napolnjen z vodo, so dajali videz tabora. Utrdbo so zato imenovali tudi Nadlišek Tabor in Zvezda grad. Ker je bil narejen predvsem kot utrdba in neprimeren za udobnejše bivanje, je bil kmalu po prenehanju turške nevarnosti zapuščen. V Valvasorjevem času je služil le še za spravilo žita. Pozneje je od gradu ostala samo cerkev. Pod opustelim gradom so Turjačani leta 1686 zgradili nov

manjši, a udobnejši grad. Turjačani so ga zaradi ugodnih možnosti za lov uporabljali predvsem kot lovski dvorec. Čeprav pisni viri od najstarejših časov grajskega obstoja grad dosledno imenujejo Nadlišek, se je pri ljudeh udomačilo novo ime Pajkovo.³

Posestni teritorij, ki je v strnjeni in zaokroženi posestni strukturi pripadal gospostvu Nadlišek, se v pisnih virih prvič omenja leta 1260. Tega leta je oglejski patriarh Gregor de Montelongo iz obsega svoje gastaldije v Ložu podelil svojemu zvestemu fevdniku Herbordu s Turjaka gozdno posest na Blokah (das Holz ze Oblukch) z vsemi pritliklinami.⁴ Podeljena posest je obsegala območje, ki se nahaja znotraj mejne črte, potekajoče od (Velikih) Blok na Stražišče in Zibovnik ter po Zali do izvira Iške. Od tam je segala na Strmec in čez povirje Rašce segla nazaj na Bloke. Herbold in njegovi dediči so smeli s podeljeno zemljo svobodno razpolagati in tam naseljevati svoje ljudi. Ti naj bi predvsem krčili obsežne gozdove. Istočasno je patriarh Turjačanom podelil tudi sodno oblast nad svojimi ljudmi in posestvi, ki so bila poslej oglejski fevd. Turjačani so podeljeno posest postopoma in z velikimi težavami kultivirali in naselili šele več desetletij pozneje. Za tako obsežno delo so potrebovali ljudi in sredstev, česar pa je mlajšemu rodu turjaških gospodov, ki so izšli iz veje spanheimskih ministerialov, zelo primanjkovalo.

Podelitev tega območja Turjačanom sodi v sklop patriarhove politike do svojih fevdnikov v slovenskem zaledju. Ker so se Ortenburžani v tem času polastili ribniškega gospostva, ki je bilo prej v rokah stare turjaške rodbine in ker je ta izumrla, je oglejski patriarh poskušal s to podelitvijo vzpostaviti novo ravnotežje med svojimi vazali. K temu uravnovešenju je pripomogla tudi ustanovitev nove župnije v Škocjanu leta 1260. Za novo žup-

¹ O domovini in zgodovinskosti Martina Krpana, junaka iz znamenite Levstikove pripovedi, obstaja več verzij. Za njegovo domačijo se poteguje več notranjskih krajev. Glej, A. Slodnjak: Dva Krpana? v: Monumenta litterarum slovenicarum, 18 (1981), str. 83-89; matične knjige župnije Sv. Trojica omenjajo zadnjega s tem priimkom leta 1941 na Ulaki.

² J. Valvasor; Die Ehre dess Hertzogthums Crain, Band III, Buch IX, Nurnberg - Laibach (1689), str. 390, 391.

³ W. Ribnikar; Logaško okrajno glavarstvo, Zgodovinski in zemljepisni oris (1889), str. 85-87.

⁴ F. Schumi; Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain, II Band (1200-1269), Laibach 1884/87 (Ubk II), listina 1260 september, št. 270, str. 209; regest, F. Komatar: Das Schlossarchiv in Auersperg, v: Mittheilungen des Musealvereins für Krain (MMVK) 18 (1905) str. 125.

nijo si je močno prizadeval Baltazar Turjaški, ki je na patriarhatskem sedežu opravljal visoko cerkveno službo.⁵

Slabo imovinsko stanje Turjačanov se je zaradi sporov z močnejšimi Ortenburžani odražalo pri zelo počasni kolonizaciji. Šibkejši Turjačani so iskali opore pri svojih pokroviteljih. Ker je posvetna moč oglejskih patriarhov v 14. stoletju zelo oslabila, so se Turjaški vezali na močnejše Habsburžane, končne zmagovalce v boju za prevlado nad slovenskimi deželami. Ta srečna odločitev je Turjačanom prinesla večje uspehe. Leta 1360 sta brata Volker in Hans izročila oglejski fevd Habsburžanom, ti pa so jima ga istočasno vrnila kot avstrijski fevd.⁶ V obsegu patriarhove podelitve iz leta 1260 se je ta posest prvič poimenovala Nadlišek. Če Turjačani te posesti po letu 1848 niso prepustili kmetom, je vse do nacionalizacije po drugi svetovni vojni ostala njihova last. Zaradi prvega poimenovanja posesti, ki je bila leta 1360 še gozd, t.j. Wald Nadlischeg, bi mogli zaključiti, da so v tem času že mogli stati prvi zidovi starega gradu.

Z Ortenburžani, ki so zaokrožili svoj teritorij na Kočevskem, v ribniški in loški dolini, so bili Turjačani v nenehnih sporih. Glede meja gozdnih posesti in sodnih pristojnosti v gospostvu Nadlišek so Habsburžani kot kranjski deželni knezi in turjaški zaščitniki leta 1379 določili, da Turjačani obdržijo vse svoje pravice v obsegu, kot jih omenja darilna listina oglejskega patriarha Gregorja.⁷

Kolonizacija gozdnih posesti Nadliška je bila uspešnejša v 15. stoletju. Celotna posest je bila v drugi polovici istega stoletja že razdeljena na 66 posestnih enot, ki predstavljajo posamezne kmetije, v zgodovinskih virih imenovane hube.⁸ Število kmetij se od takrat ni večalo, razen če je njihovo število naraslo zaradi drobljenja že obstoječih. Kljub izoblikovanju posestne strukture pa še dolgo ne moremo govoriti o posameznih naseljih. Ime Nadlišek je ostalo sinonim za celotno obravnavano območje vse do terezijanske dobe, v posameznih primerih pa še dlje.

V najstarejših še ohranjenih turjaških urbarjih z začetka 16. stoletja se pod gosposčinskim uradom Nadlišek omenjajo posamezni kmetje, ki so posedovali zadevne kmetije skupaj s svojimi obveznostmi.⁹ Priimki le-teh se v tem času pri nekaterih sploh prvič pojavljajo in izpričujejo imena naselij,

ki se v virih pojavljajo šele kasneje. Tako na primer: Jerney Stor - Štorovo, Jannes Kremenschitsch - Kremenca, Michl Krusetz - Krušče, Frantze Zayner - Cajnarje, Juri Krainnckh - Kranjče, Petter Struckhl - Štrukljeva vas, Jannes Netzuehowin - Na Čohovem, Tomas Mramor - Mramorovo, Jannse Lischnagkh - Lešnjaki, Klement Sallesa - Zales ... itd. Osebna imena so prišla v krajevno tem lažje tam, kjer je naselje ali zaselek nastal iz ene kmetije. Takšnih primerov pa je bila večina.¹⁰

Leta 1739 so Turjačani ustanovili fidejkomis, ki je poleg gospostva Turjak, turjaškega imenja v Mokronogu in turjaškega dvorca v Ljubljani obsegal tudi gosposčinski urad Nadlišek.¹¹ S tem aktom je posest Nadliška tudi pravno formalno postala nedeljiva posest v rokah turjaške rodbine. Z upravnimi reformami Marije Terezije in njenih naslednikov so naselja zemljiškega gospostva Nadlišek prišla v okvir okrajne gosposke v Snežniku, kasneje pa okrajnega sodišča v Ložu.

V času turških vpadov v slovenske dežele se je turjaški rod najbolj proslavil. Iz vrst te rodbine je izšlo največ kranjskih junakov v bojih proti Turkom. Turki so leta 1546 okrog Nadliška in Blok napravili veliko škode in gorja. Ko so leta 1559 znova prišli v te kraje in povzročili podobno razdejanje kot v prejšnjih časih, so se jim le Turjačani postavili v bran, jih veliko pobili in mnogo kristjanov rešili turške suznosti.¹² Turki so se še istega leta vrnil, da bi maščevali poraz, a bili so vnovič premagani.

Kakor po vnetem bojevanju s Turki, pa so bili Turjačani v istem času tudi vneti zagovorniki protestantizma. V grajski cerkvi pri sv. Urhu (Valvasor omenja tri patrocinije, sv. Urh, sv. Jakob, sv. Jurij) v gradu Nadlišek 26 let ni bilo katoliške maše.¹³ V cerkvi so pridigali številni protestantski pridigarji, med katerimi je bil najbolj znan Krištof Fašang. Toda protestantska doba je bila pri Turjačanih le kratkotrajna, kajti če so hoteli obdržati svoja posestva so se morali tudi v verskem pogledu podrediti kranjskemu deželnemu knezu.

Gorečo privrženost katolištvu je izkazala že naslednja generacija. Andrej Turjaški, ki je postavil mlajši grad na Pajkovem, je bil pobudnik tudi pri gradnji cerkve Sv. Trojice leta 1686. Ustno izročilo pravi, da so cerkev zidali vsled prikazni.¹⁴ Takratni prebivalci so na mestu, kjer sedaj stoji cer-

⁵ A. Skubic, Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires (1976), str. 284, 285.

⁶ F. Komatar, Das Schlossarchiv in Auersperg, v: MMVK 19 (1906), št. 127, str. 37, regist listine: 1360 april 4.

⁷ Prav tam, MMVK 19 (1906), št. 218, str. 116, regist listine: 1379 marec 28.

⁸ F. Komatar, Das Schlossarchiv in Auersperg, v: Carniola, Nova vrsta, 1 (1910), št. 488, str. 131, listina 1467 julij 22.

⁹ Arhiv Slovenije (AS), Zbirka urbarjev, Auersperg - Turjak, 44u (1509), 42u (1501), 43u (1504).

¹⁰ A S, Terezijanski kataster, Neustadtler Kreis, Rectificirte Dominical Acten, No 121, Urbars extract von der zu Graffschaft Auersperg incorporierten Herrschaft Nadlischegg, combinirt und adjustirt worden, den 3 ten juny 1755.

¹¹ M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, str. 507.

¹² J. Valvasor, Die Ehre, III/XI str. 390, 391.

¹³ A. Koblar, Vizitacijska poročila Pavla Bizancija, in: Izvestja muzejskega društva za Kranjska (IMK) 17 (1907) str. 129.

¹⁴ W. Ribnikar, Logaško okrajno glavarstvo, (1889), str. 86.

kev, videvali tri goreče kroglice. Ker so jih primerjali s Sv. Trojico, je Turjačan ukazal, da se na tistem kraju zgradi cerkev, posvečena Sv. Trojici. Ljudje so bili pri gradnji zelo vneti in so mnogo darovali. Baje so nekateri, ki so pripeljali opravo za zidanje, darovali še živino in vozove.

Pri cerkvi Sv. Trojice je leta 1808 nastal samostojen vikariat, ki se je ločil od župnije na Blokah in leta 1877 postal samostojna župnija.¹⁵ Celotno območje nove župnije je po patrociniju župnijske cerkve prevzelo novo pokrajinsko ime. Prav tako je po patrociniju dobilo novo ime tudi območje zaselka Šivče, na katerem je bila nova cerkev zgrajena. Z nastankom dveh novih župnij, tako te pri Sv. Trojici, kot nekaj let prej pri Sv. Vidu, se je območje Nadliška v cerkvenem oziru razdelilo na dva dela. Od tod je prišla tudi kasnejša krajevna delitev na Trojiško in Vidovsko. Celotno območje Nadliška je v predjožefinskem času pripadalo župniji sv. Mihaela na Blokah; ta pa še prej prazupniji v Ložu.¹⁶

Turjačani so glavni dobrotniki in ustanovitelji obeh trojiških cerkva, tako cerkve pri Sv. Urhu kot tudi pri Sv. Trojici in Sv. Vidu. Na njihovo pokroviteljstvo je spominjala tudi patronatska pravica, ki so jo omenjeni gospodje dalj časa imeli v obeh župnijskih cerkvah.¹⁷ Čeprav nastanek cerkve sv. Urha ni poznan, lahko domnevamo, da je grad že v samih začetkih imel posvečen kraj, ki naj bi bil predhodnik kasnejše cerkve.

Pozno kolonizirana pokrajina je prebivalstvu skozi stoletja rezala dokaj skop kos kruha. Primerjava urbarjalnih obveznosti kmetij gosposčinskega urada Nadlišek in sosednjega turjaškega urada na Blokah iz leta 1504 kaže, da so obremenitve bloških kmetij večje in raznovrstnejše.¹⁸ Takšna slika ne more biti le posledica poznejše kolonizacije Trojiškega in Vidovskega, temveč predvsem manjše gospodarske zmožnosti kmetij, ki so bile podvržene gospodarstvu Nadlišek. Vsaka kmetija je gosposčinskemu uradu Nadlišek oddajala po eno marko šilingov denarja, en škap ovsa za desetino in dve kokoši. Od žitne desetine je vsaka kmetija dajala gosposčinskemu uradu dve tretjini in župnijskemu uradu eno tretjino. V primerih, če

so na kmetiji imeli tudi konja, so bili gosposčini dolžni opraviti po eno vinsko vožnjo. Pri kmetijah, kjer so točili vino, pa so morali dodatno plačati še eno marko šilingov krčmarine. Osem mlinov je plačevalo poseben davek od mlina, ki je povprečno znašal po 50 šilingov. Če je nekdo užival kakšno drugo dobrino, je moral od tega plačati poseben davek.

Pridelki na kmetijah so zadoščali zgolj za preživetje družin. Ob dobrih letinah je nekaj ostalo tudi za prodajo, toda to se je dogajalo bolj redkoma. Večkrat so morali hrano za preživetje še dodatno kupovati. Najbližji tedenski sejem, kjer so mogli viške prodati ali prepotrebna živila nakupiti, je bil v prvi polovici 19. stoletja v Sodražici.¹⁹ Hranili so se predvsem z močnatimi in zelenjavnimi jedmi, zelo redko tudi s kruhom in mesom. V tem času je bilo zaznati, da so od pretežnega pridelovanja pšenice prešli na krompir in ječmen.

Zaradi naraščajočega prebivalstva, so se kmetije nepretrgoma delile na manjše posestne enote. V začetku 19. stoletja je postala četrtinska kmetija s povprečno površino 12 oralov prevladajoča. Cele kmetije na vsem obravnavanem območju ni bilo več najti. Večje kmetije (tričetrtinske ali polovične) so redile po 4 vlečne živali, dve kravi, šest ovac in dve svinji.²⁰ Med rogato živaljo je prevladovala štajerska, med maloštevilnimi konji pa hrvaška pasma. Krave so gojili do osmega ali devetega leta, nato so jih prodali podeželanom iz okolice Trsta. Tudi svinjsko meso so večinoma prodali v Trst, le manjši del so obdržali za domačo uporabo. Kadar je bila ugodna cena lesa, so prodajali tudi deske na tedenskem semnju v Senožečah. Zaradi prenizkih cen, se sečnja v dvajsetih letih 19. stoletja večinoma ni splačala. Kmetije pred zemljiško odvezo so bile izključno rustikalne. To je pome-nilo, da so bile kot hišne kmetije priznane kmetom v zakonito posest.

Blaginja trojiškega kot tudi vidovskega prebivalstva pa je bila slej ko prej odvisna od prodaje lesa. Po zemljiški odvezi so kmetje kupovali smreke in bukve v turjaških gozdovih. Te so na svojih žagah razrezali na deske in jih v drugi polovici 19. stoletja (po izgradnji železnice) prodajali na Rakek, kjer je bil tedenski lesni sejem.²¹ Skopa zemlja v hribovitem svetu vse številnejšega prebivalstva ni mogla preživljati. Z zastojem prodaje lesa in brez postranskega zaslužka pa so razmere mejile že na pravo katastrofo.

¹⁵ Letopis 1971, Cerkev na Slovenskem, Ljubljana (1971), str. 99.

¹⁶ A. Skubic, n.d., str. 46, 47; M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, v: Glasnik muzejskega društva za Slovenijo (GMDS), 25-26 (1944/45), str. 3-39, 58, z zemljevidom; Ustanovna listina mesta Lož, Notranjski listi 1 (1977), str. 54-64.

¹⁷ A S, Franciscejski kataster, Kreis Adelsberg, Steuerbezirk Schneeberg, Central Schatzung Operat der Gemeinde Schilze No. 165 - patronatska pravica Turjačanov v cerkvi Sv. Vida; Cental Schatzung Operat der Steuer-gemeinde Salleis No. 153 - patronatska pravica Turjačanov v cerkvi Sv. Trojice.

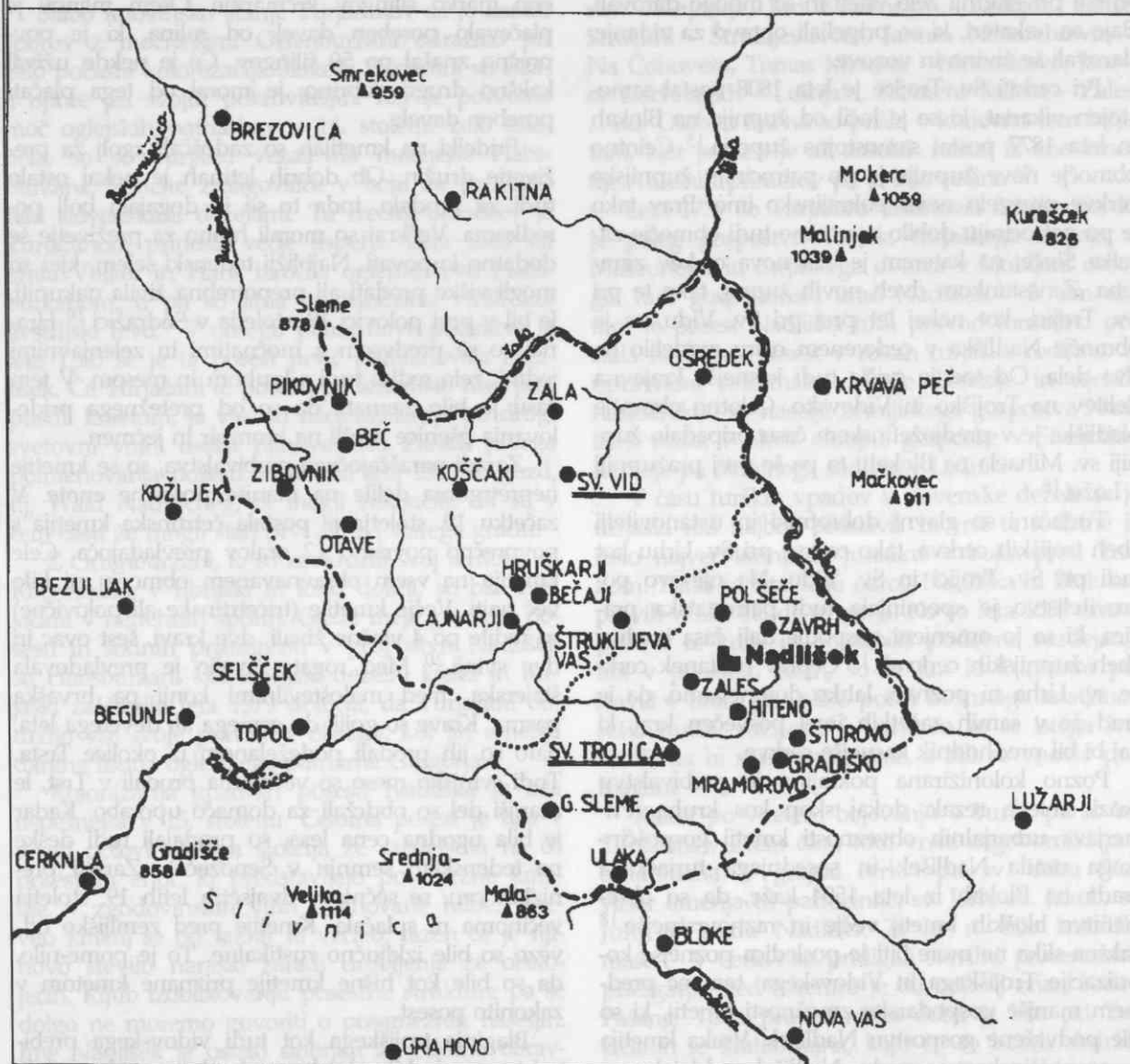
¹⁸ A S, urbar, 43u (1504).

¹⁹ A S, Franciscejski kataster, Cenilni aparat iz leta 1824 za davčne občine Sv. Vid - Schilze No. 165 in Zales No. 153, glej op. 17.

²⁰ A S, Franciscejski kataster, op. 19.

²¹ W. Ribnikar, Logaško okrajno glavarstvo, (1889), str. 86, 87.

Gospodstvo Nadlišek v mejah ustanovne listine iz leta 1260.

Merilo: 0 1 2 3 4 5 km

Legenda:

- meje gospodstva Nadlišek
- župnijska in občinska meja
- grad
- naselje
- ▲ hrib z nadmorsko višino
- ~ reke, potoki

Vsebina: STANE OKOLIŠ
Karta: ZMAGO DROLE
LJUBLJANA, 1995

Župnijska razdelitev nekdanjega gosposčin-skega urada Nadlišek na trojiški in vidovski del je sovplivala na izoblikovanje prvih modernejših občin.²² Trojiški del je prišel v sklop občine Bloke, vidovski pa pod občino Begunje pri Cerknici. V tridesetih letih tega stoletja je Sv. Vid postal samostojna občina. Ta je nastala brez območja Otav in bližnjih zaselkov, ki so prej pripadali graščini Nadlišek, po novem pa ostali v stari občini Begunje.

Na pomembne dogodke zadnjih sto let in na možnost preživljanja na tem območju opozarja dinamika gibanja prebivalstva.²³

Razpredelnica 1

	Sv. Trojica		Sv. Vid		Bloke	
1869	645	85,5%	1212	80,5%	2730	87,9%
1880	716	93,6%	1376	91,4%	2896	93,3%
1890	753	98,4%	1506	100%	3104	100%
1900	765	100%	1480	98,3%	3068	98,8%
1910	741	96,9%	1401	93%	3044	98%
1931	715	93,5%	1339	88,9%	2918	94%
1939	713	93,2%	xxxx	xx	xxxx	xx
1941	xxx	xx	1293	85,5%	3080	99,2%
1948	602	78,7%	1000	66,4%	2544	81,9%
1953	571	74,6%	930	61,7%	2514	80,9%
1961	465	60,8%	864	57,4%	2196	70,7%
1971	361	47,2%	804	53,4%	1446	46,6%
1981	311	40,6%	689	45,7%	1313	42,3%
1991	290	37,9%	674	44,7%	1284	41,4%

Zmerno naraščanje trojiškega in vidovskega prebivalstva v zadnji četrtini 19. stoletja je konec stoletja doseglo najvišji odstotek naseljenosti. V prvi polovici tega stoletja je ohranjalo doseženo raven in se postopoma zmanjševalo. Silovitejših preobratov kljub prvi svetovni vojni ni bilo. Trajnejših posledic na demografsko sliko pokrajine ni občutiti, ker je tudi obdobje med popisoma (1910-1931) daljše kot med popisi pred tem in pozneje. Občuten padec prebivalstva opazimo za obdobje (1939/41-1948), to je za čas po drugi svetovni vojni. V sedmih letih se je odstotek prebivalstva na Trojiškem zmanjšal za 14,5%, na Vidovskem pa za 19,1%. Pred tem se je na Trojiškem v 39 letih zmanjšal za 6,8%, na Vidovskem pa v 51 letih za 14,5%. Zelo podobno razmerje velja tudi za celotno občino Bloke, pod katero je v tistem času spadala trojiška župnija. Do začetka sedemdesetih

let se je nadaljevalo skokovito padanje števila prebivalstva na celotnem obravnavanem prostoru. V naslednjih letih se kljub padanju le nekoliko umirja. Intenzivnost izumiranja pokrajine se ustavlja pri okrog 40% od največje stopnje poseljenosti s konca prejšnjega stoletja.

Dogodki med drugo svetovno vojno predstavljajo velik prelom v zgodovini teh krajev. Naravni tok gibanja prebivalstva je bil nasilno prekinjen. Poleg neposrednih vojnih in povojnih žrtev se je veliko ljudi začelo najprej izseljevati zaradi političnih, kasneje pa predvsem ekonomskih razlogov. Že tako odročni hribovski kraji brez gospodarskih možnosti so bili tudi politično zaznamovani. Razvojne perspektive so bile dvakratno otežkočene. Občuten padec števila prebivalstva je zato logična posledica neugodnih krajevnih razmer, ki niso dopuščale hitrejšega razvoja. V predvojnem času so bile kmetije najtrdnjša osnova za preživljanje številčnih družin, po vojni pa ostajajo prazne in zapuščene.

Pregled vseh vojnih in povojnih žrtev ter razmerja med povzročitelji in njihovimi žrtvami lahko kljub različnim interpretacijam pokaže realnejšo sliko tistega dogajanja. Za vsako žrtvijo stoji povsem določena oseba. Zato nikakor ne moremo govoriti o kašni neprepoznavni masi ljudi s področja nekdanjega urada Nadlišek in pavšalno postavljati trditve.²⁴

Razpredelnica 2

SV. TROJICA:

prebivalstvo			
skupaj	713	žup. podatki 1939	
vseh žrtev	106	ali 14,8% od cel. preb.	
žrtve, ki so jih povzročili			
partizani	50	ali 47,2%	vseh žrtev
po vojni	30	ali 28,3%	vseh žrtev
		ali 60%	vseh part. žrtev
med vojno	20	ali 18,8%	vseh žrtev
Italijani	33	ali 31,2%	vseh žrtev
v inter.	13	ali 39,4%	vseh italj. žrtev
domobranci	5	ali 4,7%	vseh žrtev
Nemci	5	ali 4,7%	vseh žrtev
neugotovljeni	5	ali 4,7%	vseh žrtev
ostali	8	ali 7,5%	vseh žrtev

med temi po nesreči 2, Angleži 2, s. četniki, neposredne posledice vojne in samomor v boju po 1

²² Občinski zakon o novih občinah v stari Avstriji izšel v začetku 50. let 19. stoletja.

²³ Podatki pridobljeni na podlagi popisov; Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga - zahodni del, Državna založba Slovenije, (1968) Ljubljana - občina Cerknica, str. 35-37; za popise leta 1971, 1981 in 1991 - Zavod za statistiko republike Slovenije; italijanski popis z dne 31. 7. 1941 - Arhiv Slovenije.

²⁴ Podatke hrani Komisija za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravnodvomljivih procesov in drugih nepravilnosti (pri Skupščini občine Cerknica).

ST. VID:

prebivalstvo skupaj vseh žrtev	1293	it. popis, z dne 31. 7. 1941		
žrtve, ki so jih povzročili partizani	248	ali 21,9% vsega prebivalstva		
po vojni	149	ali 52,5%	vseh žrtev	
med vojno	111	ali 39,1%	vseh žrtev	
Italijani		ali 74,5%	vseh žrtev part.	
v internaciji	38	ali 13,4%	vseh žrtev	
Nemci	94	ali 33,1%	vseh žrtev	
domobranci	15	ali 16%	vseh žrtev	
vojne nesreče	15	ali 5,3%	vseh žrtev	
Angleži	8	ali 2,8%	vseh žrtev	
neugotovljenih	6	ali 2,1%	vseh žrtev	
vaški stražarji	6	ali 2,1%	vseh žrtev	
	4	ali 1,4%	vseh žrtev	
	2	ali 0,7%	vseh žrtev	

BLOKE:

prebivalstvo skupaj vseh žrtev	3080	it. popis, z dne 31. 7. 1941		
žrtve, ki so jih povzročili partizani	443	ali 14,4% od cel. preb.		
po vojni	239	ali 53,9%	vseh žrtev	
med vojno	150	ali 33,8%	vseh žrtev	
Italijani		ali 62,7%	vseh žrtev part.	
v internaciji	89	ali 60,1%	vseh žrtev	
Nemci	101	ali 22,7%	vseh žrtev	
domobranci	31	ali 6,9%	vseh žrtev	
neugotovljenih		ali 30,6%	vseh žrtev	
vojne nesreče	34	ali 7,6%	vseh žrtev	
ostali	30	ali 6,7%	vseh žrtev	
med temi:	18	ali 4,1%	vseh žrtev	
vaški stražarji, ustaši, četniki in st. jug. vojska po 1, Angleži 3 in neposredne posledice vojne 4	10	ali 2,2%	vseh žrtev	
	11	ali 2,4%	vseh žrtev	

Skopi statistični podatki ne razrešujejo problemov. Zato pa jih približajo in osvetljujejo. Na področju vidovske in trojiške planote so ob okupaciji nastopili odlični pogoji za odpor. Italijanske zasedbene enote v teh odročnejših krajih niso imele svojih stalnih postojank, ampak so tja prihajale le začasno. V teh okoliščinah je to področje postalo žarišče novega gibanja, čigar glavni organizatorji in prvo moštvo so v glavnem prišli iz krajev pod stalno italijansko zasedbo. Odnos domačega prebivalstva do novih pobud je bil različen, odvisen od trenutka in socialnih razmer. Prikaz vseh žrtev ga lahko podrobneje razloži.

Pogled na celotno območje nekdanjega graščinskega urada Nadlišek, Trojiško in Vidovsko skupaj,

pokaže, da so vojne razmere zahtevale 19,4% krvni davek od celotnega prebivalstva tega področja. Različne organizacije in skupine revolucionarnega gibanja (partizani) so povzročile najvišji odstotek žrtev: 51%. Od tega števila je bilo po končani vojni ubitih 36,1%, med vojno pa 14,8% vseh žrtev. Italijani (upoštevane so vse italj. okupacijske formacije) so povzročili 32,5% vseh žrtev. Od teh jih je v internaciji, večinoma na Rabu, pomrlo 22%. Nemci (upoštevani tudi pomrli v internacijah) so povzročili 5,1% vseh žrtev, domobranci (vpoštevane vse domobranske formacije; tudi t.i. "črna roka") pa 3,3% vseh žrtev. Neugotovljenih ali brez podatka je ostalo 2,3% vseh žrtev.

Za vojni čas je značilna prevlada žrtev, ki so jih povzročili Italijani. Ti so v času enega meseca, julij - avgust 1942, popolnoma opustošili obravnavano področje. Pod obtožbo revolucionarnega partizanskega delovanja so množično pobijali ljudi, ki naj bi bili večinoma proti partizanski taktiki odpora.²⁵ Prav tako te žrtve niso bile posebej dovzetne za revolucionarne ideje. Interpretacije vzrokov za te žrtve so zelo različne. Brez pravih dokazov pa je vendarle težko karkoli zaključiti. Veliko Trojičanov in Vidovcev je trpelo tudi v italijanskih internacijah, kjer je pomrlo 7,2% (28) vseh vojnih žrtev. Pri teh žrtvah se pojavljajo isti dvomi. Število ostalih žrtev je v pogledu na žrtve, ki so jih povzročili partizani in Italijani težko primerljivo; vsega skupaj 17%, od tega nobena od preostalih vojaških formacij ni povzročila več kot 5% od vseh žrtev.

Čas po zaključku vojnih operacij je prinesel nove množične žrtve. V zelo kratkem povojnem času je bila pobitih več kot tretjina vseh vojnih žrtev (36,1%). Povzročili so jih partizani oziroma enote nove revolucionarne oblasti. Pretežni del teh žrtev je bil brez sodnih postopkov pobit izven krajev obravnavanega področja v poletnih mesecih leta 1945. V primerjavi z vsemi žrtvami, ki jih je povzročila revolucionarna stran, povojne žrtve odmerjajo kar 70,8%.

Brez upoštevanja povojnih žrtev bi se razmerje med povzročitelji bistveno spremenilo. Italijani bi po tej razvrstitvi povzročili 51%, partizani pa 23,3%. Glede na dejansko stanje bi Italijani in partizani zamenjali mesti z le majhno razliko v odstotkih. Pri ostalih bi se delež ustrezno povečal; od 1% do 3%. Za demografsko sliko območja je bil povojni pobjoj najhujši udarec. Poleg neposrednih žrtev, ki pomenijo izgubo cele generacije, je posredno povzročil nižjo rodnost, ki je skokovito padla šele v naslednjih desetletjih.

S prebivalstvom je tudi grajsko poslopje doživelo podobno usodo. Italijani so ga požgali med

²⁵ Različni ustni viri; primerjava predvojnega kulturnega in političnega delovanja.

poletno ofenzivo, 16. 7. 1942. Danes je od njega ostal le še kup kamenja. To ni le simbolna podoba pozabljene podložniške vezanosti prebivalstva do turjaških gospodov, ampak tudi prepoznavni znak številnih zapuščenih in propadajočih domačij. Pla-

nota se zopet zarašča. Le redki še vstrajajo, kraji pa izumirajo. Dolga doba je bila potrebna za njihovo kultiviranje, malo je potrebno, da se povrnejo v prvotno stanje.

J. W. Valvasor, *Topographia ducatus Carnioliae Modernae*. Cankarjeva založba, Ljubljana, dr. Rudolf Trofenik, München 1970.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Burg Nadlišek in Notranjsko

Die vorliegende Abhandlung setzt sich mit der Geschichte des Schlosses Nadlišek in Notranjsko (Innerkrain) auseinander. Im Vordergrund stehen der Grundbesitz und die Bevölkerung dieses Gebiets, das zum Auersperger Herrschaftsamt gehörte, von seiner Besiedlung bis zur Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg - im Rahmen der uns zur Verfügung stehenden Quellen.

An der Stelle, wo heute die Kirche des Hl. Ulrich steht, befinden sich Spuren der alten Burg Nadlišek. In der Vergangenheit war das Gebiet der Vid- und Trojica-Hochebene in Notranjsko eng mit der Entstehung der Auersperger Herrschaft verbunden. Die Burg Nadlišek stellte den

Ausgangspunkt für die Kolonisation dar, die im Waldgebiet der Bloke-Hochebene zwischen Zala und Iška im Hochmittelalter vor sich ging.

Als Feste und Mittelpunkt der Grundherrschaft wurde die Burg Nadlišek sehr früh auch das Zentrum des religiösen Lebens. Die heutige Kirche ist als die ehemalige Burgkapelle die älteste Kirche im behandelten Gebiet und das einzige sichtbare Überbleibsel der ehemaligen Burg.

Der Ursprung des Namens Nadlišek ist unbekannt. Während der Türkeneinfälle erhielt die Burg auch andere Namen, die an ihr äußeres Bild und an ihre Funktion erinnerten. Im 17. Jahrhundert errichteten die Auersperger ein kleineres, bequemeres Schloß. Die benachbarten Einwohner benannten es Pajkovo, obwohl es in allen schriftlichen Quellen als Nadlišek erwähnt wird.

Der Grundbesitz der Herrschaft Nadlišek wird in den schriftlichen Quellen 1260 zum ersten Mal erwähnt. In dem Jahr verließ der Patriarch von Aquileia Gregor der Montelongo Herbord von Auersperg den Waldbesitz auf den Bloke mit allem Zubehör (Bestandteil der Agleier Gestaldia in Lož/Laas). Die Auersperger kultivierten diesen Besitz allmählich und unter großen Schwierig-

keiten, sie besiedelten ihn erst ein Jahrhundert später.

Der Burgname Nadlišek blieb als Synonym für den gesamten behandelten Raum bis zum thesianischen Zeitalter erhalten. Die Herrschaft gliederte sich in 66 Besitzeinheiten. Durch das Bevölkerungswachstum teilten sich die Ganzhuben in kleinere Einheiten. Am häufigsten kommt am Anfang des 19. Jahrhunderts die Viertelhuben vor. Die Familiennamen der Grundbesitzer, die in den Auersperger Urbaren vom Anfang des 16. Jahrhunderts erhalten sind, gehen in Ortsiedlungen über.

Am Anfang des 18. Jahrhunderts gründeten die Auersperger, die Besitzer von Nadlišek von der Besiedlung bis zur Grundentlastung im Jahre 1848 waren, ein Fideikomiß. Der Grundbesitz von Nadlišek wurde als einheitlicher Auersperger Besitz ein unteilbares Ganzes.

Die Herren von Auersperg nahmen auch auf der Burg Nadlišek protestantische Geistliche auf. In der Umgebung der Burg besiegten sie wiederholt türkische Scharen, die im 16. Jahrhundert oft in Krain plünderten. Große Verdienste erwarben sie sich bei dem Bau der Dreifaltigkeitskirche und der Kirche des Hl. Veit. Im 19. Jahrhundert

wurden diese Kirchen neue Pfarrzentren für die Siedlungen des Herrschaftsammtes, die Auersperger übten aber als Schirmherren das Patronatsrecht aus.

Der franziszeische Kataster spiegelt die schlechte Wirtschafts- und Sozialstruktur am Anfang des 19. Jahrhunderts wider. Die Huben allein konnten die immer größere Zahl der Bevölkerung nicht mehr ernähren. Die Einwohner von Trojica und Vid suchten einen Nebenerwerb in der Nutzung des Waldes und im Holzhandel.

Das Bevölkerungswachstum war am Übergang zum 20. Jahrhundert am höchsten. Später ging es langsam zurück. Zu einem bedeutenden Bevölkerungsschwund kam es während des Zweiten Weltkriegs, als die Bevölkerungszahl um 20 Prozent zurückging. Diese Tendenz wurde in der Nachkriegszeit fortgesetzt. Zur Veranschaulichung der Ereignisse während des Zweiten Weltkriegs sind Tabellen der Verursacher beigefügt. Die meisten Menschen fielen den Partisanen zum Opfer, und zwar nach Kriegsende. Groß ist auch der Anteil der Opfer der italienischen Besatzungsmacht. Anderen Kriegsformationen fiel ein wesentlich kleinerer Anteil der Trojica- und Vid-Bevölkerung zum Opfer.

[Faint, mirrored text bleed-through from the reverse side of the page, appearing as bleed-through from the left margin.]

[Faint, mirrored text bleed-through from the reverse side of the page, appearing as bleed-through from the right margin.]